

Grundarsteinur: Vælfærd

Aðalmál

Aðalmálið er at tryggja eitt gott samfelag fyri øll

Samandráttur

Fremstu almanna- og heilsupolitisku málini eru, at fólkíð skal trívast, mennast og fjølgast í okkara landi. Hetta skal gerast við at tryggja øllum borgarum, uttan mun til sosialu og persónligu støðu teirra, neyðugar umstøður til at hava góð kor í einum vælskipaðum vælfærdarsamfelagi, har sínámillum ábyrgdin millum borgaran og myndugleikan eins væl og samhaldsfestið millum øll verður sett í háseti. Rættindi og atgongd borgaranna til alneyðugar og munagóðar almanna- og heilsutænastur skulu tryggjast, og setur hetta støðug politisk krøv til áhaldandi innihaldsliga, bygnaðarlaga og fíggjarliga menning av okkara vælfærdarskipanum.

Grundarsteinurin undir vælfærd fevnir um nógv og ymisk mál, og til tess at fáa yvirlit yvir tey, eru tey savnað saman í seks bólkur: “Vælfærd og vælfærdargransking,” “Børn og ung,” “Førleikatarnað,” “Eldri,” “Heilsa og heilsuverk” og “Bústaðarpolitikkur.” Tó slepst ikki undan, at bólkarnir nerta eitt sindur við økini hvor hjá øðrum.

Vælfærdarsamfelagið skal mennast, so at tað stuðlar upp undir tær avbjóðingar, ið standast av altjóðagerðini og einstaklingagerðini. Vælfærdar- og heilsugransking skal vera ein týðandi tástur í at tryggja føroyingum eitt vælvirkandi heilsu- og almannaverk, og skipað skal verða eitt vælfærdarráð, ið ger viðmerkingar til tann færd vælfærdarpolitikkin í einum langtíðarhøpi.

Barna- og familjulívið og arbeiðslívið eiga at kunna samvirka meiri, og rættindini hjá børnum og ungum skulu styrkjast. Vælfærdarskipanin skal færd fyri sosialari avbygging, og bústaðarmøguleikarnir hjá førleikatarnaðum eiga at verða tryggjaðir. Kropsliga og sálarliga tarnað eiga at fáa hjálp, so at tey kunnu vera so virkin í samfelagnum, sum til ber, og so at flest móguligt gerast fíggjarliga sjálvbjargin. Sum liður í hesum skulu útbúgvingarmøguleikarnir hjá førleikatarnaðum tryggjast. Uppihaldspeningur skal koma betur til góðar hjá teimum, ið veruliga tørvar hann, eins og førleikatarnaðum eigur at verða tryggjað ein inntøka, sum kann tryggja teimum eitt gott og virðiligt lív, sama, hvussu arbeiðsførleiki teirra er. Fyri tey eldru eigur pensjónsskipanin at gerast betri og javnari, eldrabústaðir og eldrarøkt skulu samantvinnast betur, eins og trygd skal verða fingin fyri, at tørvurin á eldrabúplássum verður nøktaður. Ein broytt bústaðarlóggáva skal harumframt skapa fyrirteytir fyri fjóltáttaðum bústaðarmøguleikum fyri føroyingar sum heild.

Heilsan eigur at vera ein tilvitaður táttur í gerandisdegnum hjá einstaklinginum, soleiðis at fólkaheilsan sum heild batnar í samfelagnum. Ymisku partarnir í heilsuverkinum og psykiatriini skulu samskipast og samarbeiða betur.

Sektorábyrgd á vælferðarøkinum

Vælfelðarpolitikkur er eitt stórt øki, og tí skal sektorábyrgd fremjast við netverksstýring á øllum samfelagsstigum fyri at tryggja samanhang í tænarstuni.

Aðalreglan um sektorábyrgd má staðfestast og fáast at virka, so at hvør myndugleiki á sínum virkisøki hevur ábyrgd av, at mál, ið fevna um fleiri myndugleikar, verða røkt á fullgóðan hátt. Ein virkin sektorábyrgdarpolitikkur fyrirbyrgir, at trupulleikar, ið áttu at verið loftaðir í góðari tíð, ikki enda í síðsta bjargingarnetinum, almannaalóggávuni.

Nýggir gráokistrupulleikar vilja tó altíð vera; mál, ið ikki hóska inn í tær gjørdur skipanirnar, ella sum ógreiða er um í lógunum. Avbjóðingin er at byrgja fyri, at nakar dettur niður í millum skipanirnar, og verður sektorábyrgdin framd til fulnar, broytast gráokini frá at vera tómrúm til at verða fruktugóð øki, har fleiri enn ein myndugleiki kennar ábyrgd, heldur enn eingin. Tískil skulu myndugleikarnir læra at samstarva, soleiðis at fólk sum skjótast verða víst á rétta stað. Hetta krevur, at øll almenn starvsfólk vita av hvør øðrum, kenna samfelagsbygnaðin og mannagongdirnar millum sektorarnar.

Økistænarstudeplar

Yvirskipað eiga allar tænarstur á almanna-, heilsu- og skúlaøkinum, sum landið ætlar skulu liggja nær borgaranum, at verða savnaðar í 6-8 økistænarstudeplar kring landið, so at borgarin hevur *eitt* stað at venda sær, tá ið hann hevur tørv á at venda sær til tað almenna. Sum dømi kunnu barnaverndar-, heilsufrøði- og kommunulæknatænarsturnar vera á sama stað. Fyrimunurin er, at móguleiki verður at samstarva og at samskipa tænarstuna og tillaga hana til tørvin hjá einstaka borgaranum. Hetta krevur tó, at hvør eindin hevur eitt púra greitt uppgávu- og ábyrgdarøki.

Vælfelðarportalur

Sum liður í at styrkja sektorábyrgd og at seta á stovn økisdeplar fyri vælferð, hevði ein felags vælfelðarportalur fyri bæði myndugleikar og borgarar verið eitt gott amboð, og hevði somuleiðis verið eitt natúrligt stað hjá fólkum at byrgja, tá ið tey skulu leita seg fram til vælfelðartænarstur. Tað er ein sannroynd, at alnetið verður nýtt alsamt meiri, og tískil er tað eisini natúrligt, at vælfelðarøkið verður partur av hesi menning.

1. Vælfærd og vælfærdargransking

Vælfærd fevnir ógvuliga vítt. Hetta merkir lutvíst, at tað eru nógvar ymiskar vælfærdarskipanir, ið allar mugu verða mentar, men tað merkir eisini, at vælfærd er eitt sera yvirskipað fyrbrigdi, ið spælir saman við at siga øllum samfelagnum, og tí eru altíð nógvir aðrir møguleikar fyri vælfærdarskipanum enn júst teimum, ið nú eru. Tískil er eisini stórir tørvur á vitan um vælfærdarsamfelagið, soleiðis at nýggj rák koma undan kavi og kunnu gerast ein partur av politikkinum.

Mál fyri vælfærd og vælfærdargransking

- a. Vælfærdarsamfelagið skal mennast, so at tað stuðlar upp undir tær avbjóðingar, ið standast av altjóðagerðini og einstaklingagerðini
- b. Vælfærdar- og heilsugransking skulu vera ein týðandi táttur í at tryggja føroyingum eitt vælvirkandi heilsu- og almannaverk
- c. Vælfærdarráð verður skipað, ið ger viðmerkingar til tann førda vælfærdarpolitikkinn í einum langtíðarhøpi

Vælfærdarsamfelagið skal mennast, so at tað stuðlar upp undir tær avbjóðingar, ið standast av altjóðagerðini og einstaklingagerðini

Samfelagsligi karmurin í Føroyum líkist teimum skandinavisku vælfærdarsamfeløgnum. Breið semja er um at menna vælfærdarsamfelagið og sosialu skipanin í Føroyum, soleiðis at tær eru sambæriligar við tær í grannalondum okkara. Hóast mótstöðu og atfinningar, hevur norðurlenska skipanin víst seg at vera haldgóð. Hon fremur trivnað, javnstøðu og tryggleika, samstundis sum hon hevur við sær vøkstur, samstarv og nýskapan. Tað er ikki tann stóri munurin millum høg og lág, og tí eru fortreytir til staðar fyri betri javnvág millum samfelagslig áhugamál. Skipanin hevur eisini megnað at laga seg til skiftandi samfelagsumstøður og hevur tryggjað vinnuni best møguligu kor, t.d. við donsku “flexicurity-skipanini,” ið bæði tryggjar smidleika á arbeiðsmarknaðinum og sosialan tryggleika. Ein sunn vælfærdarskipan byggir á samfelagsligt rættvísi, samhaldsfesti og rættartrygd borgarans.

Umráðandi er tó at skilja ímillum samfelagsliga vælfærd og sosiala vælfærd. Samfelagsliga vælfærdin gevur øllum borgarum møguleika at nýta evni síni til at skapa sær eitt gott lív, ið einum samfelag, sum ikki hevur ov stórar ójavnar millum borgarar, sum allir borgarar

kenna seg eiga samhaldsfastan lut í og virka í sum einstaklingar ella í felag, og har allir borgarar arbeiða og luttaka eftir førimumi.

Sosial vælferð eru hinvegin fyriskipanir, ið settar eru í verk til at tryggja borgarar, ið hava serligan tørv á heilsu-, almanna- og skúlaverki, og á pensións- og arbeiðsloysisskipan.

Universalistisk vælferðarskipan – vælferðarskipan fyri øll

Ein vælverkandi vælferðarskipan byggir á samarbeiði millum almennar stovnar, virkir og sjálvbodnar felagsskapir, samstundis sum tryggjað verður, at familjulív og arbeiðslív hanga saman. Sosialar veitingar og tænastru skulu fremja sjálvhjálpi sum best, og skulu ikki hava við sær passiva forsyrging. So stutt, sum gjørligt, skal eisini vera millum borgara og stovn. Somuleiðis er umráðandi, at vælferðartænastru verða veittar út frá einum heildarsjónarmiði (holismu) og eini meting av tørv og møguleikum.

At okkara vælferðarskipan eisini í framtíðini verður grundað á universalismu, merkir, at allir borgarar hava ávís grundleggjandi rættindi í trongstøðum so sum arbeiðsloysi, sjúku og aldurdómi, og at allir borgarar – sama, hvat tilknýti teirra til arbeiðsmarknaðin er – hava rætt til sosialar veitingar og tænastru. Henda universalistiska skipan byggir á eina samhaldsfasta fígging og ábyrgd, ið merkir, at sosialu veitingarnar í høvuðsheitum eru fíggaðar gjøgnum vanliga skatt, ið tað almenna, land og kommunur, hava ábyrgdina av at útvega, helst í samstarvi við privatar stovnar.

Alheimsgerðin skapar nýggjar avbjóðingar

Vælferðarsamfelagið stendur framman fyri stórum avbjóðingum í framtíðini. Alheimsgerðin skapar opnari marknaðir, størri mobilitiet og framhaldandi tørv á nýskapan, vinnuliga eins og umsitingarliga. Alheimsgerðin skapar sostatt fyrirteytirnar fyri samfelagsligu menning okkara, men leggur samstundis trýst á vælferðarsamfelagið í sínum verandi formi, eins og ivasama menningin av orkukostnaðinum kann leggja trýst á , soleiðis sum samfelagið er skipað í dag. Fyrir at verða verandi í fremstu røð, er tí neyðugt at gera strategiskar íløgur í menniskju, útbúgving, vitan, menning og undirstøðukervi, so vit kunnu standa okkum ímillum lond, sum satsa offensivt.

Ein vaksandi individualisering fer fram í samfelagnum, og hetta ger, at fólk vil hava fleiri valmøguleikar, eisini tá ið ræður um almennar tænastru. Her er tó talan um eina tvístøðu, tí øktu krøvini til vælferðartænastru kunnu í sjálvum sær økja um skattatrýstið og harvið elva til ónøgd um vælferðarsamfelagið, eins og vandi kann verða fyrir, at fyrirtøkur, kapitalur og arbeiðspláss flyta av landinum, um skattatrýstið verður ov høgt. Samstundis gerst alt lættari hjá fólk at flyta millum lond – serliga hjá teimum vælútbúnu. Miðallivialdurin hækkar eisini, eins og arbeiðsmegin hevur lyndi at minka, av tí at tey ungu oftari fara undir langar útbúgvingar, og eldra ættarliðið fer fyrr av arbeiðsmarknaðinum. Her ræður um at finna skipanir, ið gera, at tey eldru framhaldandi verða eitt samfelagstilfeingi og ein mentanarberi.

Breiðkað vælferðarfígging

Tørvur er á støðugum tillagingum av vælferðarsamfelagnum. Tí eiga privatiseringar, ófullfíggað undirstøðukervi, kommunal yvirtøka av málsøkjum, ójavnar millum miðstaðarøkið

og útjaðaraøkini, umframt umhvørvis- og orkusurningar at teljast millum málini, ið bæði politiska skipanin og eitt møgilt vølfærdaráð eygleiða og umrøða gjølla.

Tað nógva av virkseminum á almannaøkinum er í dag skattafiggjað, og eitt støðugt politiskt trýst er fyri at minka um útreiðslurnar. Tí hevur verið tosað um, at ávísar veitingar av røttum áttu at verið avmarkaðar til fólk við figgjarliga trongum kørnum, og/ella at eitt hámark eigur at verða sett fyri veitingum.

Ein møguleiki er at lata egingjald fylgja einum størri parti av veitingunum. Endamálið við brúkaragjaldi skal vera at ávirka hugburðin hjá borgaranum ella at geva honum høvi at velja annað enn minstuveiting við at gjalda munin.

Annar møguleiki enn skattafigging er at gera fleiri av veitingunum ella tiltøkunum í almannalóggávuni tryggingarfiggjað, við at arbeiðsmarknaðurin – tí tað lønar seg – tekur ábyrgd, bæði figgjarliga og við at skapa karmar fyri at lofta teimum “útoyttu”. Hetta gerst t.d. við at ALS eisini fær ábyrgd fyri endurbúgvingsartiltøkum til arbeiðsleys.

Ein triði møguleiki er við lóg at áleggja arbeiðsgevarum at rinda eina størri part av teimum samlaðu dagpeningaútreiðslunum í sambandi við hvørt sjúkuskeið, so at arbeiðsgevararnir verða eggjaðir til at gera sítt til at fáa tann sjúka aftur í arbeiði.

Vølfærdar- og heilsugransking skal vera ein týðandi tættur í at tryggja føroyingum eitt vølvirkandi heilsu- og almannaverk

Vølfærdar- og heilsugransking eigur at vera ein týðandi tættur í at tryggja føroyingum eitt vølvirkandi heilsu- og almannaverk, tí við at greina tørvin á heilsu- og almannatænastum kann hon betra um grundarlagið undir raðfestingum á økinum. Harumframt kann granskingin vera við til at útvega, fasthalda og menna vølvirkandi starvsfólk, sum eru ein fortreyt fyri at veita borgarum munagóðar heilsu- og almannatænastur. Tí hevur tað stóran týðning at eggja starvsfólkum í almanna- og heilsuverkinum til at nýta ein part av tíð síni til gransking og menning, og í summum førum eigur tað at verða teimum álagt.

Betri granskingarumstøður

Skal føroysk vølfærdargransking fáast at virka, er neyðugt at seta av byrjanarpening, at samstarva við granskarar og granskingarstovnar í Føroyum og úti í heimi, og at Føroyar eru við í granskingarsamstarvinum hjá ES og Norðurlond. Umframt hetta er neyðugt, at bæði almannaverkið og heilsuverkið skapa umstøður fyri gransking og menning, so at vit harvið byggja upp egnan granskingarførleika og eina greiningarskrivstovu.

Betri hagtalsgrundarlag

Ein komandi KT-høvuðsskipan fyri Almannaøkinum kann gera hana til fremsta vitanarsavn fyri gransking á sosiala økinum. Gerast kunnu umfevning og nøktandi hagtalsvirlit, sum kunnu geva eitt gott samanberingargrundarlag, eisini við onnur Norðurlond. Hetta gevur eisini møguleikar at gera metingar um, hvussu framtíðin kann fara at verða, metingar, ið kunnu vera støði undir týðandi avgerðum.

Eisini eru møguleikar at samskipa hagtøl um heilsuøkið betur við nýggju, talgildu heilsuskipanina.

Vælfærdar- og heilsugransking krevur pening, og peningur skal setast av til bæði leyskeyp av starvsfólki og til tilknýti av granskaraførleika, umframt til íløgur og rakstur. Fyri at røkka á mál í 2015, er neyðugt at seta av pening til vælfærdar- og heilsugransking beinvegin, tí granskingin er áhaldandi og mennist ár um ár, og jú fyrr hon verður sett í verk, tess meiri mennist hon fram til 2015

Sosialfrøðilig granskingarevni

Yvirskipað vælfærdargransking

At granska okkara fjølbroyttu vælfærdarskipanir sum heild fer at geva okkum høvi at samanbera Føroyar við onnur lond, soleiðis at vit fáa staðfest, hvørji vælfærdarligu serfyribrigdi okkara eru. Hetta kann m.a. hava við sær eina støðuga lýsing og máting av góðum og ringum avleiðingum av verandi almannalóggávu og fyriskipanum. At greina vælfærdarskipanir, vælfærdarfígging, arbeiðsmarknað og neyðugar broytingar í mun til búskaparmeningina og demografisku gongdina kann eisini vera partur av yvirskipaðu vælfærdargranskingini.

Umsorganar-, eldra-, barna- og ungdómsgransking

Umsorganar- og eldrargransking lýsir ikki bara stuðuls- og røktartørv teirra gomlu og teirra brekaðu, men eisini hvussu vit kunnu nøkta hesar tørvir á besta hátt. Barna- og ungdómsgransking skal bæði lýsa umstøðurnar sum heild, serstøk viðurskifti, og gera tað gjørligt at fylgja gongdini, eisini samanborið við støðuna í grannalondunum.

Lívskorsgransking

Granskað eigur at verða í yvirskipaða, sosiala ójavnnum, bæði í samfelagnum sum heild, í lokalsamfelagnum og millum lokalsamfeløg. Indikatorar sum vinnumynstur, útbúgvingarstig, inntøkuviðurskifti, familjustøða, fasthaldni til arbeiðsmarknað, bústaðarumstøður o.a. eru týðningarmikil granskingarevni, eitt nú til at lýsa sosialan ójavna, lívskorstrupulleikar og beinleiðis fátækradømi. Samanspælið millum familju- og javnstøðupolitikk og arbeiðsmarknað, vælfærdarskipanir og burðartíttleika kann eisini vera partur av hesum.

Heilsufrøðilig granskingarevni

Ílegugransking

Føroyingar hava ligið avbyrgdir úti í havi í øldir og eru arvaliga homogenir. Tí er hugsandi, at arvaliga treytað heilsu- og sjúkufyribrigdi eru øðrvísi hjá okkum enn hjá øðrum, og hetta er í sjálvum sær orsök til at kanna hesi fyribrigdi í Føroyum. Hartil kemur tann sannroynd, at ættartrø og sjúkuavgerðir eru væl skrásett her, og tí ber eisini til at leita eftir nýggjum ílegum, sum enn eru ókendar hjá mannaættini.

Arbeiðsumhvørvisgransking

Eisini umhvørvið, sum føroyingar liva í, er serligt. Her verður fyrst og fremst hugsað um arbeiðsumhvørvið á havinum, í alingini og fiskiídnaðinum. Í Føroyum hava vit eitt serliga gott høvi at kanna, hvussu sjólívið ávirkar heilsu teirra, sum arbeiða á sjónum. Slíkar kanningar verða til gagns fyri okkum sjálvi, men fara eisini at ríka altjóða vitan um heilsufrøði á sjónum.

Matgransking

At granska, hvat fiskur og fiskaúrdráttur hevur at siga fyri heilsuna hjá fólki, hevur stóran týðning, bæði fyri okkum búskaparliga, men ikki minst fyri fólkaheilsuna kring heimin, tí fiskur er umráðandi mattilfeingi.

Heilsustøðugransking

Útvegast skal vitan, sum bæði lýsir heilsustøðuna hjá føroyingum og gongdina á økinum. Tilevnast skulu vælvirandi eftirlitsskipanir, sum fylgja við fólkaheilsuni, gongdini við sjúku- og deyðstítleika og vandatáttum, og gerast skulu kanningar, sum lýsa samanhangin millum lívshátt og heilsu.

Skipað skal verða eitt vælferðarráð, ið ger viðmerkingar til tann førða vælferðarpolitikkin í einum langtíðarhøpi

Vælferðarráðið skal meta um framtíðarútlitini, greina tær avbjóðingar, ið standa fyri framman, og birta upp undir orðaskifti, ið kann stímbra viljan til framhaldandi, burðardygg og ábyrgdarfulla menning av einum samhaldsføstum vælferðarsamfelagi.

Vælferðarráðið ger viðmerkingar, setur kanningar í verk og umrøðir avleiðingar av førðum politikki í einum langtíðarhøpi. Hetta kann vera við til at fyriryrgja, at avbjóðingar verða handfarnar skeivt ella á vantandi avgerðargrundarlagi. Harumframt kann vælferðarráðið vera við til at menna orðaskiftið um vælferðarpolitiskar spurningar í Føroyum, eins og tað kann veita ráð um prinsipiellar, etiskar og søguligar tættir í vælferðarorðaskiftinum. Vælferðarráðið eigur at leggja áherðslu á, at vælferðarpolitikkur er ein fortreyt fyri búskaparligari og vinnuligari menning og vælveru.

Vælferðarráðið hevur sjeyp limir og skipar seg sjálvt. Tað verður skipað við lóg, eins og Búskaparráðið. Fýra av limunum eiga at hava serligt innlit í sosialar skipanir, arbeiðsmarknaðarskipanir og sjálvboðnar skipanir í Føroyum, og triggir av limunum eiga at hava breiðan búskapar- og samfelagsfrøðiligan serkunnleika. Landsstýrið setir Vælferðarráðið eftir tilmáli frá Setursráðnum og gevur tí nøktandi arbeiðsumstøður, m.a. til at kunna skriva árliga vælferðarfrágreiðing.

2. Vælfærd hjá børnum og ungum

Eitt samlað barna- og ungdómsspolitískt útspæl fevnir sera víða – og hefur antin beinleiðis ella óbeinleiðis við mest sum allar tættir í samfelagnum at gera. Av somu orsök eiga fyrilit fyrri børnum og ungum at síggjast aftur í flest øllum grundarsteinunum í Visjón 2015. Sum t.d. í visjónini um bústaðarpolitikk, ið eisini viðvíkir bústaðarviðurskiftum hjá barnafamiljum. Eisini er dentur lagdur á barna- og ungdómsgransking í visjónini um vælfærd og vælfærdargransking.

Sektorábyrgdin hevur serliga nógv at týða fyrri barna- og ungdómsøkið. Kommunur hava t.d. ábyrgd av, at byggisamtyktin ansar eftir, at børn hava umstøður at ferðast og spæla trygt. Kommunurnar skulu somuleiðis skapa nærumhvørvinum karmar, ið birta upp undir ein góðan og sunnan lívsstíl hjá børnum og ungum. Á sama hátt skulu nógvir landsmyndugleikar so sum Landsverk, Almennastovan, Sernámsdepilin, Barnatænastan og undirvísingarverkið sum heild hava ans fyrri barna- og ungdómsøkinum.

Avvarðandi myndugleikum eigur at verða álagt at gera uppskot um politikk á sínum økjum, um tey nerta við grundarsteinar, ið hava við børn og ung at gera. Landsstýrið eigur at seta sum mál, at allir sektorar skulu hava orðað uppskot til barna- og ungdómsspolitikk á sínum øki innan eina ávísa tíðarfreist. Hesi uppskot kunnu síðan leggjast fyrri almenningin og politisku myndugleikarnar og sjóðast saman til ein langtíðar heildarpolitikk, ið tryggjar børnum og ungum bestu umstøður at trívast og mennast í. Tá ið lógaruppskot verða smíðað, skal ein meta um, hvørt uppskotið rínur við viðurskiftini hjá børnum og ungum.

Mál fyrri vælfærd hjá børnum og ungum

- a. Arbeidslív eigur at samvirka betur við barna- og familjulív
- b. Rættindi hjá børnum og ungum skulu styrkjast

a. Arbeidslív eigur at samvirka betur við barna- og familjulív

Sera umráðandi er, at bæði børn og foreldur kenna seg trygg teir tímarnar, tey ikki eru saman. Miðast skal eftir, at starvsfólk, sum fáast við børn og ung, eru væl skikkað og útbúgvín, so at rætt verður farið um børnini og tey ungu.

Innskúlingin skal gerast smidligari

Skiftið millum barnaansing og fólkaskúlan skal vera smidligari, og stírvnu fakmørkini á barnaansingar- og fólkaskúlaøkinum eiga at verða burturtikin, so at ymsir fakbólkar kunnu

virka á báðum økjum. Fyrstu árin í skúlanum verða harvið ein samanrenning av fakligum og sosialum avbjóðingum.

Starvsfólkini skulu hava tilboð um afturvendandi eftirútbúgving, stóðugar eftirmetingar av starvsfólkum og leiðslum skulu gerast, og stovnarnir skulu harumframt seta mál fyri bæði stovn og starvsfólk.

Ansingartrygd og víðkaðar ansingartíðir

Ansingartrygd eigur at verða veitt øllum børnum, og ansingartilboð skulu hóska til tørvin hjá tí einstøku barnafamiljuni. Tað merkir, at eisini skal bera til at fáa børnini ansað uttan fyri vanliga upplatingartíð, um kvøldið og um náttina. Hetta, fyri at foreldur við skiftandi arbeiðstíðum skulu kunna fáa børnini ansað á føstum stað, ið hevur tryggjar karmar, ið børnini kenna. Mark skal tó vera fyri, hvussu nógvur tímar eitt barn kann vera á stovni.

Skipanin við heilsufrøðingum eigur at styrkjast, so at hon kann fylgja við í menningini hjá børnunum, frá gitnaði til 18 ára aldur. Tætt og skipað samstarv eigur at vera millum heilsufrøðiskipanina og tey, sum annars dagliga starvast við børnum og ungum.

Smidligari barnsburðarfarloyvi

Serliga hjá barnafamiljum ræður um at kunna sameina familjulív og arbeiðslív. Arbeiðsmarknaðurin skal tí skipast soleiðis, at hetta ber til. Neyðugt er við smidligum skipanum, sum hava tað rætta fyrilitið fyri støðuni hjá einstøku familjuni. Tí skal barnsburðarfarloyvið verða soleiðis háttað, at familjan kann velja, hvussu hon nýtir hetta loyvið, eins og arbeiðslívið sum heild eigur at verða skipað við hygni fyri tørvinum hjá familjuni.

Rættindini hjá børnum og ungum skulu styrkjast

Virðingin fyri rættindunum hjá børnum má styrkjast. Nú revsirætturin er avtikin, skulu vit fremja eina hugburðsbroyting, so at eingin ivi er um, at tað er skeivt at vera børnum at meini. Hetta samtykkir eisini við barnaverndarlógina, ið áleggur øllum at boða avvarðandi barnaverndartænastu frá, um tey varnast, at barn verður misrøkt, meinslað ella misnýtt. Umframt hetta eigur at setast á stovn viðgerðarstað fyri børn, ið hava verið fyri kynsligum ágangi.

Barna- og ungdómsráð setast á stovn

Eitt barna- og ungdómsráð eigur at verða sett á stovn, so at hesin samfelagspartur, ið ikki hevur møguleika at vera politiskt virkin ella á annan er myndugur, kann verða hoyrdur.

Ráðið, ið skal vera mannað av fakfólkum, skal vera ráðgevandi hjá landsmyndugleikum í málum, sum viðvíkja børnum og ungum. Ráðið skal somuleiðis gera útgreiningar, fylgja gongdini á økinum og koma við tilmælum um tiltøk at betra um umstøðurnar hjá børnum og ungum. Ráðið skal birta upp undir framhaldandi kjak á barna- og ungdómsøkinum og á tann hátt tryggja, at umstøður hjá børnum og ungum stóðugt vera ovast á politiska breddanum. Barna- og ungdómsráðið skal virka óheft av politiska myndugleikunum.

3. Vælfærd hjá færlæikatarnaðum

Almannaverkið skal mótvirka polariserings- og marginaliseringstrupulleikum, ið standast av samfelagsskipanini, og sum vísa seg sum sosialur ójavni og útihýsing av einstaklingum og bólkum frá virknari luttøku í samfelagslívinum. Færoyingum við færlæikatarni skulu verða tryggjaðar umstøður, so at teir kunnu hava eitt sjálvstøðugt og innihaldsrikt lív á jøvnum føti við aðrar borgarar. Almannaverkið skal hjálpa fólki við skerdum færlæika ella skerdum upphaldsmøguleikum.

Ein stórir partur av hesum virkisøkinum snýr seg um hugburð. Tí er týðningarmikið at varpa ljós á og fáa alment orðaskifti um evnið og skipa netverk millum feløg, stovnar, verk og ráð. Skipast skal ein snarskiva at ráðgeva um møguleikar og rættindi hjá fólki við skerdum færlæika, eins og hjálpartólatenastan verður miðsavnað og styrkt. Harumframt er neyðugt at orða nýggjar lógarásetingar og kunngerðir, ið neyvari tilskila, hvørji rættindi fólki við skerdum færlæika hava.

Umráðandi er at arbeiða út frá *endurmenning* (rehabilitering), ið er samstarvsháttur millum borgara, ið stendur til at fáa eitt stórliga skert lív, avvarðandi hansara og fakfólk. Endamálið er, at borgarin fær eitt sjálvstøðugt og innihaldsrikt lív. Endurmenning er grundað á lívsstöðu borgarans sum heild, og avgerðir um viðgerð fevna um samskipað og samanhangandi avrik, ið eru grundað á vitan.

Mál fyri vælfærd hjá færlæikatarnaðum

- a. Vælfærdarskipanin skal forða sosialari avbyrging
- b. Atkoma hjá rørlutarnaðum skal tryggjast
- c. Bústaðarmøguleikar hjá færlæikatarnaðum skulu tryggjast
- d. Færlæikatarnað skulu stuðlast, so at tey eru so virkin, sum til ber
- e. Arbeiðs- og útbúgvingarmøguleikar hjá færlæikatarnaðum skulu betrast, so at flest móguligt gerast figgjjarliga sjálvbjargin
- f. Upphaldspeningur skal koma betur til góðar hjá teimum, ið veruliga tørvar hann
- g. Færlæikatarnaðum eigur at verða tryggjað ein inntøka, sum kann hjálpa teimum at hava eitt gott og sjálvstøðugt lív - sama, hvussu arbeiðsfærlæiki teirra er

Vælfærðarskipanin skal forða fyrri sosialari avbyrging

Tað er eitt mál í sær sjálvum at forða fyrri sosialari avbyrging og at tryggja, at tey, ið eru komin í einhvørja sosiala skipan, sleppa burtur úr støðuni, um til ber. Til tess at hjálpa nýggjum viðskiftafólki burtur úr sosialum trupulleikum, so skjótt sum til ber, og til tess at forða fyrri, at tey verða verandi í skipanini, er neyðugt at styrkja um upplýsing, sosiala ráðgeving og vegleiðing, uppsøkjandi virksemi, uppfylging og tvørfakligt samarbeiði.

Nakrir bólkar, ið hava serligan tørv á fyrribyrgjandi arbeiði, eru familjur við brekaðum børnum, vaksni við líkamligum ella sálarligum breki og einstaklingar/familjur, ið orsakað av sosialum og sálarligum trupulleikum tørvar tætt samband, umfatandi persónligan stuðul og ráð og vegleiðing til at koma sær burtur úr svárum, sosialum trupulleikum.

Atkoma hjá rørslutarnaðum skal tryggjast

Ein tann sjónligasti vansin hjá kropsliga tarnaðum eru teir mangan vánaligu atkomumøguleikarnir, serliga hjá rørslutarnaðum, ið ikki sleppa um høgur trappur og smalar dyr.

Hugtakið *atkoma* tekur støði í hugtakinum “universelt design” og fevnir um almennar bygningar, verklog og samferðslu. Við lóg skal tí verða ásett, at atkomuviðurskifti skulu vera fyrri øll, og fyrri ný- og umbyggingar skal lógin setast í gildi frá 2008. Fyrri verandi bygningar verður ásett ein skiftistíð fram til 2015.

Viðvíkjandi privatum bygningum og verklogum, ið ikki eru ætlað almenninginum, eiga at verða gjørdar vegleiðingar fyrri lívsgongdarbygging.

Samskifti hjá blindum og deyvum

Heldur ikki skulu blind/sjónveik og deyv/tunghoyrd verða avskorin frá tøkniligu samskiftismenningini. Tey skulu somuleiðis hava atgongd til vitan og kunna vera við í samskiftinum í samfelagnum sum heild. Við hesum verður hugsað um eitt nú heimasíður, almenn tiltøk, miðlar og myndugleikar

Bústaðarmøguleikar hjá førleikatarnaðum skulu tryggjast

Við fjølbroyttum bústaðarmarknaði eiga fólk við serligum tørvum at kunna velja sær bústað, ið hóskar teimum. Rætturin til privatlív er grundleggjandi og eigur at virðast, og vælfærðarsamfelagið eigur at tryggja henda rætt. Bústaðarviðurskiftini eiga tí at kunna geva førleikatarnaðum eitt so sjálvvalt gerandislív, sum gjørligt.

Bústaðartilboð og sosialpedagogisk/terapeutisk tilboð skulu tí vera atskild og vera óheft hvør av øðrum. Har, ið til ber, verður farið frá stovnshugtakinum til persónligar loysnir, og hin einstaki skal sjálvur kunna eiga/leiga og gjalda samsvarandi. Tískil eigur bústaðarpolitikkurin fyrri førleikatarnað at verða hugsaður inn í tann yvirskipaða bústaðarpolitikkin.

Umframt yvirskipaðu broytingarnar á bústaðarøkinum er neyðugt við ítøkiligum átøkum. Byggjast skulu almenn og privat hús, lutaíbúðir ella leiguíbúðir, so at fólk við skerðum førleika kunnu útvega sær egnan bústað um alt landið. Gjøgnum byggilóggávuna skal

ásetast, at atkoma fyrri öll skal hugsast inn í byggiverkætlanir. Eitt hugskot kundi verið at skriva út arkitektakapping at menna eina skipaða byggjætlan fyrri alt landið.

Førleikatarnað skulu stuðlast, so at tey eru so virkin, sum til ber

Fíggarligur stuðul til vaksni og børn, ið bera brek ella hava varandi sjúku, ið krevur viðgerð, uppvenjing og viðlíkahaldsvenjing, eigur at vera umlagdur frá einstaklingastuðli til skipað viðgerðartilboð á verandi stovnum ella á øðrum viðgerðarstöðum, sum tað almenna stovnar ella ger sáttmála við.

Alternativ viðgerðartilboð til fjølbrekað børn og vaksni mugu skipast undir heilsuverkinum, so at sleppast kann undan einstaklingaløysnunum at senda fólk av landinum til viðgerðar.

Viðgerðartilboð

Uppafturvenjing og viðlíkahaldsvenjing eiga at verða veittar øllum eftir tørvi, so at samfelagið arbeiðir fyrri, at öll kunnu vera virkin. Fyribyrging og viðlíkahaldsvenjing skulu í fyrstu syftu vera í primersektorinum, og uppafturvenjing skal verða sundurlutað millum primera og sekundera sektorin.

Viðgerðin av neurologiskum sjúklingum skal skipast við intensivari venjing, eftirviðgerð, ráðgeving og eftirmeting við tí fyrri eygað at tillaga framhaldandi tilboð. Sjúkrahúsini skulu menna sín serkunnleika og veita ymisk uppvenjingartilboð. Økisterapiin skal mennast og viðkast til tess at bøta um møguleikarnar hjá tí einstaka at liva og virka í egnum heimi.

Samstarvið millum heilsuverk og almannaverk skal styrkjast. Millum annað skulu sjúklingar longu á sjúkrahúsunum verða kunnaðir um veitingar og rættindi við eitt nú kunningartilfari frá Almánastovuni.

Arbeids- og útbúgvingarmøguleikar hjá førleikatarnaðum skulu betrast, so at flest møguligt gerast fíggarliga sjálvbjargin

Við einum rúmligum arbeiðsmarknaði eiga eisini fólk við skerdum førleika at vera ein natúrligur partur av arbeiðsmarknaðinum. Virkni og luttøka í samfelagslívinum er eitt aðalmál í sjálvum sær og skal helst virka við til, at flest møguligt gerast fíggarliga sjálvbjargin við at arbeiða.

Endurbúgving og rúmligur arbeiðsmarknaður

Orka eigur at leggjast í einstaklingavirkni við upplýsing, arbeiðsligari ráðgeving og vegleiðing, hjálp til at útvega arbeiði ella til at finna hóskaði útbúgvingarstovn. Samband og avtalur skulu eisini fáast í lag við arbeiðspláss um arbeiðsroyndir, uppvenjingarpláss, upplæringarpláss, vard störv o.tíl. Partarnir á arbeiðsmarknaðinum skulu binda seg til at gera skipanir, ið gera arbeiðsmarknaðin rúmligan. Ein fortreyt fyrri hesum er, at atkomuviðurskiftini eru í lagi á arbeiðsplássunum, og møguleiki eigur at vera at fáa stuðulsfólk við til arbeiðis, um tørvur er á tí.

Vard arbeiðstilboð

Arbeiðsávísingin eigur at hava javnbjóðis skyldur mótvegis fólki við skerdum førleika. Skipast skal eitt stuðulstoymi, ið skal upplýsa um skipanina við vardum størvum, ráðgeva um at handfaring av truplum støðum og hava eftirlit við skipanini. Við fyrítíðarpensjón fyrri lutvíst mistan arbeiðsførleika skal kunna nýtast tann arbeiðsførleiki, ið eftir er. Hetta kann gerast við serstakari hjálp til at útvega arbeiði, og førleikatarnað, ið ikki kunnu vera á arbeiðsmarknaðinum, skulu fáa serlig tilboð um at arbeiða á vardum verkstøðum.

Ætlanin við tilboðum á vardum verkstøðum skal tó vera at menna fólk til at kunna vera á vanligu arbeiðsmarknaðinum.

Í dagpeningamálum skal verða ásett við lóg, at umsjón skal havast við støðuni eftir ávísa tíð, so at ein kann veita skjóta hjálp, um tørvur er á ráðgeving, vegleiðing og fyrireiking av neyðugum endurbúgvingsartiltaki.

Næmingar við serligum tørv

Við at hava fyrilit fyrri førleikatarnaðum, verða tey somuleiðis ein natúrligur partur av útbúgvingskipanini. Skúlin eigur at gáa eftir tørvinum hjá øllum næmingum, og hetta er fortreyt fyrri, at børn og ung við førleikatarni fáa tann lærdóm, tey skulu hava.

Skúlaskipanin skal vera til hjálpar, tá ið børn og ung í styttri ella longri tíð eru burtur frá skúla fyrri sjúku. Tá ið neyðugt er, skulu næmingar fáa stuðul og hjálpartól.

Eisini miðnámskúlar, yrkisskúlar og hægri skúlar skulu hava fyrilit fyrri tørvinum hjá einstaka næminginum. Ráðgevingartænasta til næmingar við serligum tørv verður gjølligari umrødd í grundarsteininum fyrri útbúgving.

Uppihaldspeningur skal koma betur til góðar hjá teimum, ið veruliga tørvar hann

Summar forsorgarveitingar eru tungar at umsita, torskildar og kunnu eisini tykjast órímlig, og í øðrum forum er eingir móguleikar at hjálpa teimum, sum eru ringast fyrri fíggjarliga. Hetta er neyðugt at bøta um.

Tørvsásetta uppihaldsveitingin til fólk, sum í eini lógarásettari fyrribilstíð ikki kunna lívbjarga sær orsakað av sosialum hendingum so sum sjúku, samlívssliti, barnsburði, arbeiðsloysi o.s.fr., verður einfaldgjørd. Veitingin verður lógarásett við fóstum upphæddum, gjørd óheft av sivilstøðu, sambærilig við vanligu lønarinntøku og skattskyldug.

Støða skal verða tikin til, um fyrribilshjálp eftir almannelógini – sama, hvør orsøkin til hjálpin er – altíð skal vera óheft av ognarviðurskiftum hins einstaka í eina tíð, t.d. í tríggjar mánaðir. Ásett skal vera í lógini, hvussu leingi fyrribilshjálp kann verða givin.

Bústaðarstuðul eigur at verða veittur til reelt einsamallar uppihaldarar og aðrar fíggjarliga veikar familjur.

Barnafrádrátturin í skattinum eigur at verða umlagdur til barnastyrk, so at reelt stakir uppihaldarar fáa hægri veiting.

Stuðul eigur at verða latin ungum, ið hava brektreytaðar meirútreiðslur í sambandi við útbúgving, men sum annars ikki eru øðrvísi fyri enn onnur ung og tí eiga at klára seg við útbúgvingarstuðli, (ÚS). Somuleiðis eigur veiting til fólk, sum av sjúku ella skaða tørvar hjálp til endurbúgving, at vera óheft av ognarviðurskiftum og sivilstøðu. Hartil skal gerast skattskyldugt tað endurgjald til foreldur, sum missa inntøku av at vera hjá brekaðum ella varandi sjúkum barni heima ella undir viðgerð.

Førleikatarnaðum eigur at verða tryggjað ein inntøka, sum kann hjálpa teimum at hava eitt gott og sjálvstøðugt lív - sama, hvussu arbeiðsførleiki teirra er

Stuðlað skal verða upp undir, at fólk, ið bera brek, fáa somu rættindi og skyldur sum øll onnur. Føroyingum við førleikatarni eigur tí at verða tryggjað ein inntøka, sum kann hjálpa teimum at hava eitt gott og sjálvstøðugt lív – á jøvnum føti við aðrar borgarar – og sama, hvussu arbeiðsførleiki teirra annars er.

Hóast fólk er ella verður førleikatarnað, so er meginreglan hon, at nakað av arbeiðsførleikanum er eftir, og hann eiga tey at menna og nýta, m.a. við endurbúgving og broyttum arbeiðsumstøðum, vardum størvum við lønarískoyti, løttum arbeiði og persónligum stuðli.

Hóast hetta er ein meginregla, so skal samfelagið tó tryggja lívsgrundarlagið hjá førleikatarnaðum við fyrítíðarpensjón ella lønarískoyti. Peningurin verður latin fyri mista arbeiðsinntøku og skal vera so mikið nógvur, at grundarlag verður fyri einum góðum og sjálvstøðugum lívi. Lægsta fyrítíðarpensjón skal strikast, so at bert tvey pensjónsstig eru eftir, og øll skulu fáa somu upphædd, umframt endurgjald fyri eykaútreiðslur orsakað av brekinum. Gift og ógift skulu javnsetast, eins og fyrítíðarpensjónistar, ið fáa uppihald á stovni, skulu varðveita sína pensjón.

Málsviðgerðin í sambandi við fyrítíðarpensjón skal vera góð, og avgerðir skulu byggja á ein resursuprofil og ikki einans á metingar hjá lækna. Miðað eigur at verða eftir stytst móguligari málsvigerð, ið byggir á eina heildaráskoðan, við einum samskipara, ið tryggjar, at málsviðgerðin er í lagi.

4. Eldravælfærið

Stórar avbjóðingar standa fyri framman á eldraðkinum komandi árinum. Stórir munur er á pensjónsviðurskiptunum hjá borgarunum, og hesin munur fer at vaksa og elva til stórar ójavnar á eldraárunum, um ein pensjónsreformur ikki verður gjøgnumførdur. Harumframt er stórir tørvur á eldrabúplássum, og eingin samansjóðing er av ymisku vælferðartænastunum fyri eldri fólk. Eitt greitt ábyrgdarbýti millum land og kommunur og millum heilsuverk og almannaverk eigur tí at fremjast á eldraðkinum. Eisini eigur at orðast ein verulig eldralóg, ið tryggjar rættindini hjá teimum gomlu.

Mál fyri eldravælfærið

- a. Pensjónsskipanin skal betrast, útbyggjast og útjavnast
- b. Eldrabústaðir og eldrarøkt skulu samantvinnast betur, og tørvurin á eldrabúplássum skal verða nøktaður

b. Pensjónsskipanin skal betrast, útbyggjast og útjavnast

Ein komandi pensjónsskipan skal byggja á triggjar súlur: fólkpensjónina, samhaldsfasta og eina eftirlónaruppsparing eftir avtalu millum løntakarar og arbeiðsgevarar. Við fólkpensjónini og samhaldsfasta verður tryggjað ein rímlig minstapensjón, og eftirlónaruppsparingin verður síðan bygd omaná, so at hon tryggjar inntøkuna hjá løntakaranum, tá ið hann fer um pensjónsaldur.

Ein arbeiðsbólkur umboðandi arbeiðsmarknaðin og Landsstýrið greinar pensjónsviðurskiptini og kemur við uppskoti um, hvussu eftirlónaruppsparingin skal skipast og tvinnast saman við hinar pensjónshættirnar. Við stóði í hesum verður avgerð tikin um, hvørt eftirlónaruppsparingin skal setast í verk við lóg ella við sáttmála við arbeiðsmarknaðin.

Í 2015 skulu allar triggjar pensjónssúlurnar geva eina upphædd, sum í minsta lagi svarar til 65% av lønarinntøkuni, tó ongantíð minni enn eina arbeiðsmannaløn. Hjá teimum, ið ikki hava eftirlónaruppsparing frá arbeiðsmarknaðinum, skal samlaða pensjónsupphæddin svara til í minsta lagi 65% av eini arbeiðsmannaløn.

Umframt hetta verður arbeitt fram ímóti, at pensjónistar skulu varðveita fólkpensjónina, eisini eftir at flutt verður á ellis- og røktarheim.

Eldrabústaðir og eldrarøkt skulu samantvinnast betur, og tørvurin á eldrabúplássum skal verða nøktaður

Fram til ár 2010 skulu byggjast knappliga háltannaðhundrað røktarheims- og sambýlisplass, soleiðis at tørvurin á eldrabúplássum fyri alt landið verður nøktaður. Harumframt eiga neyðugar dagfóringar av gomlu ellis- og røktarheimum at verða gjørdar.

Karmar um eldraøkið

Ein týðningarmikil uppgáva verður at tryggja rættindini hjá teimum eldru borgarunum í eini nýggjari eldralóg. Borgarin eigur at vita minsta markið fyri, hvørjar tænar, hann hevur rætt til. Hesi rættindini skulu tryggjast í eini rammulóg fyri alt eldraøkið og skulu áseta stigið á teimum persónligu tænastrævingunum til eldri.

Eldralógin skal áseta, hvør hevur myndugleika á eldraøkinum, áseta minstamark fyri útboði av tænastrævingum á eldraøkinum, áseta, hvørjar skyldur avvarðandi myndugleikar hava móttvegis borgaranum, áseta, hvør hevur eftirlitsskyldu á eldraøkinum o.a.

Somuleiðis verður gjørd rammulóg um raksturin av ellis- & røktarheimum og sambýlum, við ásetingum um støðið á bygningunum, krøv til innrætting, minstamørk fyri starvsfólkatali á ymsu stovnum, og um upptøkureglur og bíðilistar.

Skipað verður harumframt fyri ráðgevandi brúkararáði við tilknýti til bústovnar, har avvarðandi, áhugabólkar og onnur kunnu fáa umboðan.

Lutaíbúðafeløg

Gerast skal lóggáva um lutaíbúðafeløg, so at til ber at byggja og skipa vardar íbúðir sum lutaíbúðafeløg. Bústaðarpakkin skal allur verða framdur í seinasta lagi í 2010 og skal millum annað tryggja eitt umskifti á bústaðarmarknaðinum, so at eldri fólk kunnu flyta úr stórum í minni bústaðir. Fyri pensjónistar í egnum húsum eiga eisini at verða skaptir móguleikar fyri bjálvingar- og orkusparandi tiltøkum.

Uppvenjing og eftirviðgerð

Munandi skal verða bøtt um tilboðini til uppvenjing og eftirviðgerð til heimabúgvandi pensjónistar – herímillum fysio- og ergoterapi. Hetta skal eisini síggjast í sambandi við fólkheilsupolitikkin, ið hartil skal fevna um heilsustimbrandi og sjúkufyribyrgjandi skipanir, m.a. heimavitjanartænastræving og tiltøk fyri fólkapensjónistar. Hetta verður gjørt í samráði við brúkararáð, dagtilhald, pensjónistafeløg, ítróttarfeløg, kostráðgevar og onnur.

Heildarskipan av eldrarøktini

Eldrarøktin verður skipað í samanhangandi tænastræving, samansettar av heimatænastræving, eldrasambýlum og ellis- og røktarheimum. Hesar tænastrævingirnar skulu koma í staðin fyri verandi sjálvognarstovnar og skulu verða skipaðar undir felags leiðslu. Hvør tænastræving skal hava eina upptøkunevnd.

Umsorgararbeiði, ið fevnir um mattænastu, koyritænastu og dagtilhald, verður umskipað, so at dagtilhaldini verða eitt lokalt trivnaðarvirkssemi, sum kommunurnar varða av, og mattænasta og koyritænasta verða skipaðar undir heimatænastuna, sum landið varðar av.

5. Bústaðarpolitikkur

Bústaðarpolitikkur er sjálvsagdur táttur í at siga øllum vælferðarskipanum, bæði hvat viðvíkir eldri, sálarsjúkum og brekaðum. Bústaðarviðurskifti eru viðgjørd fleiristaðni í Visjón 2015 fyri vælferð, men neyðugt er við einum heildarpolitikki á økinum, tí bústaðurin er fyrirtreyt fyri vælferðini hjá fólki sum heild.

Mál fyri bústaðarpolitikkk

- a. Broytt bústaðarlóggáva skal skapa fyrirtreytir fyri fjøltáttaðum bústaðarmøguleikum

Broytt bústaðarlóggáva skal skapa fyrirtreytir fyri fjøltáttaðum bústaðarmøguleikum

Framdur verður ein miðvísur bústaðarpolitikkur, so at neyðug nútímansgerð og nýhugsan er á bústaðarøkinum. Leiguíbúðir og sethús eru eisini ógvuliga tyngjandi kostnaðarliga, serliga hjá barnafamiljum, og tí er stórur tørvur á at fremja ein bústaðarpolitikkk, sum hevur fyrilit fyri hesum.

Yvirskipaða málið er at gera neyðugar lógar- og figgjarkarmar, so at vit fáa fjølbroyttari bústaðarmøguleikar, har úrvalið og umbýtið av bústøðum gerst størri, bæði millum ung og gomul, stök og familjur og annars fólk við ymiskari figgjarorku. Við størri og fjøltáttaðum útbøði verður eisini lætt um trýstið á bústaðarmarknaðinum. Hetta fer at hava við sær, at lættari verður at fáa hóskandi bústaðir fyri hóskandi kostnað, eins og bústaðarmøguleikar skulu vera fyri fólk við serligum tørvi.

Bústaðarpolitisk ætlan

Fyri at røkka málinum um *fjølbroyttar bústaðarmøguleikar*, verður framd tann bústaðarpolitiska ætlan, ið longu er orðað. Henda ætlan hevur við sær, at Húsálansgrunnurin og Íbúðagrundurin við lóg verða umskipaðir til alment partafelag. Hetta bústaðarpartafelag skal figgja bústaðir til fólk við serligum tørvi. Bjálvingarstuðulslánsgrunnurin verður avtíkin, og nýggja bústaðarpartafelagið skal so veita avdráttarfrí lán til bjálving og orkusparandi tiltøk hjá fólka- og fyrítíðarpensjonistum, sum búa í eignum bústaði. Gjerd verður lóg um lutaíbúðafeløg. Henda lóg skal vera karmur um vanlig lutaíbúðafeløg eins væl og serlig lutaíbúðafeløg, ið eru ætlað at standa fyri bústøðum til fólk við serligum tørvi. MVG-lóggávan og rentustuðulslóggávan verða broyttar, so at lutaíbúðafeløg fáa somu rættindi og skyldur sum tey, ið byggja privat sethús. Umframt hetta verður gjerd nýggj føroysk leigulóg fyri privatar bústaðir, ið skal tryggja rættindini hjá leigarum og útleigarum, eins og

skattalóggávan verður broytt, so at skattingin av inntøku, ið stavar frá útleigu til privatar bústaðir, verður á sama stigi sum vanligur partafelagsskattur.

Lóggáva um fastognarkeyp

Umframt hetta skulu vit við lóg tryggja rættindi og skyldur í sambandi við keyp og sølu á bústaðarmarknaðinum, m.a. við lóg um fastognarkeyp, har eitt nú støðulýsing verður kravd, og við lóg um húsamekling, ið skal skipa umstøðurnar í sambandi við keyp og sølu gjøgn-um húsameklarar.

6. Fólkaheilsa og heilsuverk

Heilsustøða fólksins eigur alsamt at gerast betri, bæði við heilsutænastum og við at virka fyri, at myndugleikar, stovnar, fyritøkur, felagsskapir og borgarar miðvíst og stigvíst arbeiða fyri at betri heilsustøðu og lívsgóðsku, og harvið eisini fyri at leingja um lívstíðina.

Allar skipanir í primera heilsuverkinum eiga at verða samansjóðaðar undir eini felags, yvirskipaðari leiðslu í samstarvi við sekundera heilsuverkið. Somuleiðis verða høvuðspartarnir í heildarpsykiatriini samskipaðir og útbygdir, og apotekstverkið fær ein týðandi leiklut í at ráðgeva um heilivágsnýtslu og heilsu, og skal eisini sjálvst menna *niche*-framleiðslu av heilivág í smærri nøgdum til útflutnings.

Mál fyri fólkaheilsu og heilsuverk

- a. Heilsan skal vera tilvitaður partur av lívshátti okkara, so at fólkaheilsan sum heild batnar
- b. Ymsu partarnir av heilsuverkinum eiga at verða samskipaðir og eiga at samarbeiða betur
- c. Apotekstverkið verður heilsufakligur vitanar- og framleiðsludepil fyri heilivág
- d. Heildarpsykiatriin verður ment og útbygd til ymiskan tørv

a. Heilsan skal vera tilvitaður partur av lívshátti okkara, so at fólkaheilsan sum heild batnar

Í londunum kring okkum verða alsamt fleiri fólk sjúk orsakað av lívshátti sínum, og mangt bendir á, at sama gongd er í Føroyum. Sjúkur, sum í høvuðsheitum standast av lívsháttinum, og sum eru vanligar millum manna, verða nevndar fólkasjúkur. Tær hava við sær stórar avleiðingar, bæði fyri hin einstaka og fyri samfelagið alt. Av somu orsök er alsamt neyðugt at gera fólkaheilsuætlanir, ið skulu betra um heilsustøðuna hjá fólki, og hetta verður gjørt við bæði heilsufremjandi og sjúkufyribyrgjandi tiltøkum.

Vitan og ítøkilig tiltøk

Tá ið ræður um fólkaheilsu, ber ikki til at gera alt í senn, men neyðugt er at raðfesta. Tí verður arbeiðið skipað í tveir høvuðspartar: 1) at fáa vitan til vegar um fólkaheilsustøðu

føroyinga, og 2) at seta í verk ítøkilig heilsufremjandi og sjúkufyribyrgjandi tiltøk. Um tað fyrra stendur at lesa um í visjón um vælferð og vælferðargransking, men longu áðrenn hesi úrslit eru fingin til vegar, ber til at seta ítøkilig tiltøk í verk. Tey snúgva seg í høvuðsheitum um kost, rørslu, royking og rúsdrekka- og rúsevnismisnýtslu.

Heilsugóður kostur

Miðað verður eftir, at føroyingar eta heilsugóðan kost. Serliga skal dentur verða lagdur á børn í dagansing og á næmingar í fólkaskúlanum, umframt at bøtt skal verða um matumstøðurnar á skúlunum. Talið á føroyingum, ið viga ov nógv, skal minka munandi. Átøk viðvíkjandi sunnum kosti og kostvanum skulu gerast, m.a. kostætlan fyri børn í dagansing og fyri næmingar í skúlunum, eins og frukt og grønmeti skulu vera atkomulig og ódýr hjá øllum. Aftur at hesum skulu gerast lýsingaráttøk til at fremja sunnari kostvanar, ið fylgja norðurlendsku føðslutilmælunum. Stovnst skal eitt kosttoymi, ið skal veita bólkum og einstaklingum ráð um sunnan kost og um broytingar í kostvanum.

Rørsla og líkamsvirkni

Økt líkamsvirkni og rørsla skulu vera natúrligur lutur í gerandisdegnum. Talið á teimum, sum røra seg regluliga, skal økjast munandi. Við stigvísari øking í tímatalinum, skulu allir skúlanæmingar í 2015 hava ein skúlatíma í líkamsvirkni dagliga. Gjörd skal verða rørsluætlan fyri børn á dagstovnum og fyri næmingar í skúlunum, og móguleikarnir fyri kropsvenjing á arbeidsplassum skulu betrast. Í 2009 skal ein triðingur av øllum almennum arbeidsplassum hava tikið stig til, at starvsfólkið hevur atgongd til kropsvenjing í arbeidstíðini. Ein ítøkilig ætlan um súkkklubreytir skal gerast, so til ber at súkkla trygt í Føroyum innan 2009. Hetta fer at skapa móguleikar fyri meiri gerandisrørslu hjá fólki, m.a. á veg til og frá arbeiði. Økt eigur eisini at verða um líkamsvirkni hjá gomlum. Støri dentur skal leggjast á motiónsvirksemi innan ítrótt, og hetta eigur at verða gjørt samráði við sjálvbodnu ítróttarrørsluna. Harumframt eigur at verða skipað fyri einum rørsluári – nevnt “Føroyar í rørslu.”

Royking

Øll hava rætt til at liva og virka í einum roykfríum umhvørvi. Málið er at minka um tubbaksnýtsluna og harvið minka um heilsuskadarnar, ið standast av royking. Í 2009 skal talið á roykjarum í mesta lagi vera 20% av fólkinum. Í 2015 skal tað í mesta lagi vera 10%. Talið á teimum, sum byrja at roykja, skal minka munandi. Tilboð um roykiavvenjing skal bjóðast øllum, sum vilja gevast at roykja. Serstøk tilboð um roykiavvenjing skulu bjóðast skúlanæmingum. Tiltøkini ímóti royking skulu serliga verða ætlað børnum og ungum, so at byrgt verður fyri, at tey fara at roykja, og at tey, sum roykja, gevast. Miðast skal eftir, at eingin, ið er føddur í 2000 ella seinni, fer at royka. Alt fleiri støð skulu vera roykfrí, og í 2008 skal eingin roykja á almennum støðum, har fólk kemur saman til arbeiðis ella í frítíð. Roykipolitikkur skal orðast á øllum arbeidsplassum. Harumframt skal lógarverkið støðugt dagfórst, tubbaksprísurin skal regulerast, og upplýsast skal um heilsuvandarnar við at roykja.

Rúsdrekka- og rúsevnismisnýtsla

Málini eru, at rúsdrekkamisnýtslan sum heild skal minka, og ung skulu fara seinni at nýta rúsdrekka, enn nú. Børnum og ungum skal tryggjast ein uppvekstur, sum er friur fyri rúsdrekka- og rúsevnamisnýtslu, og medisinsku og sosialu skaðaárinini av rúsdrekka- og rúsevnamisnýtslu skulu minka. Føroyar skulu somuleiðis verða rúsevnasfríar. Til tess at røkka hesum málum er neyðugt at seta ymisk fyrbyrgjandi tiltøk í verk, sum m.a. snúgva seg um at upplýsa um heilsuvandar við misnýtslu, økja talið á rúsdrekka- og rúsevnasfríum umhvørvum, hava góð viðgerðartilboð, orða rúsdrekka- og rúsevnapolitikk á øllum arbeiðsplássum, og tryggja, at eftirlitið við innflutningi av ólógligum rúsevnum verður betri.

b. Ymsu partarnir av heilsuverkinum eiga at verða samskipaðir og eiga at samarbeiða betur

Vanligt er at skilja ímillum primera og sekundera heilsuverkið. Primera heilsuverkið fevnir um sera ymisk øki, ið eru skipað á sera ymiskan hátt. Hesi eru kommunulækna-, heilsufrøði- og sjúkrakassaskipanin, umframt rúsevnasviðgerðarstovnar o.a. Apoteksverkið og eldraøkið, ið eisini eru partar av primera heilsuøkinum, verða viðgjørd aðrastaðni. Sekundera heilsuverkið er alt tað, ið fer fram á sjúkrahúsinum. Visjónsbólkurin hevur valt ikki at viðgera sjúkrahúsin, tí arbeitt verður í lötuni við einum álitni um hetta økið.

Verandi býtið í primert og sekundert heilsuverk er grundað á siðvenju og samfelagsligar umstøður, sum nú eru burtur. Primera virksema var í nærumhvørvinum, ofta heima hjá sjúklinginum. Fólki hevði ikki bil, og sjúkraflutningur við serútgjørdum akførnum og starvsfólki var trupul og seinførur. Viðgerðar- og kanningarhættirnir vóru lítið framkomnir, tað mesta av útgerðini hjá læknanum rúmaðist í eini tasku, og elektroniskt samskipti við sjúkrahús og starvsfelagar var einki uttan gjøgnum telefon. Hetta hevur havt við sær, at upplýsingarnar millum primera og sekundera heilsuverkið hava verið avmarkaðar og ófullfíggaðar. Tískil er nógv óneyðugt dupultarbeiði gjørt við nýggjum sjúklingakanningum í sekundera heilsuverkinum, ið longu er gjørt í primera heilsuverkinum, eins og uppbytið sum heild hevur tarnað arbeiðinum og elvt til fløskuhálstrupulleikar.

Tí er neyðugt at samansjóða allar skipanir í primera heilsuverkinum undir ein hatt saman við sekundera heilsuverkinum, við eini felags yvirskipaðari leiðslu fyri bæði primera og sekundera heilsuverkið.

Kommentar [SJG1]: Tit skifta bráðliga frá søgu til nútíð. Er einki broytt, síðan telefonin var einasta álitnið?

Talgild heilsuskipan fyri alt heilsuøkið

Hetta skal m.a. gerast við at fáa talgildu heilsuskipanina at fevna um alt heilsuøkið, har øll øki hava felags brúkarar, og har allar skipanir hava atgongd til somu upplýsingar. Hetta fer at hava nógv fyrirminur, tá ið sjúklingar ella klientar skulu viðgerast. Samskiptið verður meiri einsháttað millum ymisku partarnar í heilsuverkinum og sjúklingin, og sjúklingurin sleppur sostatt undan at siga sjúkrasøgu sína fleiri ferðir fyri, og sleppur eisini frá at gera somu royndir um aftur. Sjúklingagongdin verður tí bæði lættari og skjótari. Viðgerð og røkt verða betri, og vandin fyri skeivum avgerðum minkar, m.a. tí at lættari verður hjá heilsustarvsfólki at taka avgerð um, hvørja viðgerð, sjúklingurin skal hava.

Umframt hesar gerandisfyrirminur fer hetta eisini at hava við sær aðrar fyrirminur. Upplýsingarnar verða altíð dagfórdar, og møguleikar vera at síggja sína egnu journal

gjögnum alnetið. Alt hetta fer so eisini at geva góðar møguleikar at útvega hagtøl um øll øki í heilsuverkinum.

Kommunulæknar

Umframt hesa samansjóðing av primera og sekundera heilsuverkinum, eiga kommunulæknarnir at verða settir við fastari lön, á sama hátt sum t.d. deildarlæknar á sjúkrahúsunum. Gjörd eigur eisini at verða vaktarskipan fyri kommunulæknar, so at allir læknar við førleika til tess kunnu melda seg til skipanina og taka vaktir. Hetta átti at gjørt, at kommunulækna-størvini vóru meiri spennandi at søkja, tí at vaktarbyrðan tá verður lutað á fleiri læknar - eisini aðrar enn kommunulæknar

Sjúkrakassin

Verandi sjúkrakassaskipan verður nútímansgjörd ella avtikin, so at eitt nú gjöld til neyðugu tenasturnar í staðin verða kravd um skattin.

c. Apoteksverkið verður heilsufakligur vitanar- og framleiðslu-depil fyri heilivág

Vísindaliga og tøkniliga menningin hevur havt við sær stór frambrot fyri heilsu og heilsurøkt, og nýggir møguleikar fyri heilsubót og linna hava økt nógv um heilivágsnýtsluna. Hetta er tó ikki einasta orsøkin, tí fólkasjúkur og ein alt hægri miðalaldur vaksa eisini um nýtsluna.

Apoteksverkið eigur at skipa fyri tiltøkum og átøkum til tess at hjálpa fólki við heilsuni. Millum hesi átøk skulu vera fyriryrgjandi kanningar, har fólk kunnu fáa kannað eitt nú blóðtrýst, blóðsukur og kolesterol. Nógvar sjúkur kunnu harumframt staðfestast við einfaldari kanningarútgærð, sum fæst á apotekunum.

Apoteksverkið verður knýtt at talgildu heilsuskipanini saman við hinum stovnunum í heilsuverkinum. Hetta fer at virka við til eina samskipaða heildarfatan og heildarviðgerð av sjúklínginum og fer at geva brúkarinum eina heildaruppliving av samskifti sínum við heilsuverkið. Apoteksverkið kemur sostatt at veita heilivág til føroyska sjúkrahúsvirkið og kommunulæknarnar, tað fer at vegleiða serlæknar og onnur heilsustarvsfólk í nýtslu av heilivági, og tað fer eisini við sínum serkunnleika at upplýsa og vegleiða borgaran um heilivág og heilsu.

Kliniskir farmaseutar skulu knýstast at sjúkrahúsunum, har teir skulu vegleiða um heilivág til sjúklíngar og starvsfólk. Hetta fer at minka um vandan fyri skeivari heilivágsnýtslu og tískil eisini um sjúkrahúsinnleggingar.

Heilivágsframleiðsla

Apoteksverkið fær eitt framleiðslukervi í nýmótans framleiðsluhølum á altjóða stigi, og skal í altjóða kapping framleiða heilivág í smærri nøgdum. Hetta verður gjørt við støði í verandi og mentum førleika. Umframt at framleiða til heimamarknaðin, skal eisini framleiðast til útflutnings. 70-80% av hesi framleiðslu vera lønt arbeiði fyri heilivágssyrítøkur uttanlands.

80% av teimum, sum eru í fastari viðgerð við heilivági – t.d. varandi sjúk og gomul fólk – fara at fáa heilivág sín frá apoteksverkinum í pakkaðum skamtlutum av framleiðsludeildini hjá apoteksverkinum. Hetta fer at tálma heilivágssútreiðslunum, samstundis sum sjúklíngurin fær betri lívsgóðsku við rættari heilivágssnýtslu. Somuleiðis fer henda framleiðsludeildin at pakka royndarheilivág til kundar, bæði innanlands og uttanlands.

d. Heildarpsykiatriin verður ment og útbygd til ymiskan tørv

Í Føroyum hava vit havt trupulleikar á psykiatriska økinum, m.a. tí at vit nústani eru farin í holt við neyðuga økis- og sosialpsykiatri. Hetta hevur elvt til fløskuhálstrupulleikar hjá sjúkrahússpsykiatriini, og orsakað av ov fáum bústaðartilboðum hevur ein avleiðing verið

tann, at fólk hava verið noydd at ligið á sjúkrahúsinum, hóast tey hava verið liðugt viðgjord og hava kunnað verið útskrivað. Høvuðspartarnir í heildarpsykiatriini, t.e. sjúkrahúspsykiatriin, økispsykiatriin og sosialpsykiatriin, verða samskipaðir og útbygdir hvør sær við nøktandi tilboðum.

Verandi psykiatrilóg er frá 1938, og tí skal gerast nýggj lóg, sum skal styrkja rættartrygdina hjá sálarsjúkum.

Upplýsing um sálarsjúkur

Upplýsing um sálarsjúkur skal skipast betur, so at vitanin millum fólk um slíkar sjúkur verður munandi betrað, eisini tá ið ræður um møguleikarnar hjá sálarliga tarnaðum at virka í samfelagnum og á arbeiðsmarknaðinum. Stovnað verður eitt landsfevnandi brúkararáð, ið skal arbeiða við yvirskipaðum trupulleikum á psykiatriska økinum og koma við hugskotum um eina skilagóða menning og útbygging av tilboðum um alt landið.

Menning av telepsykiatri

Fyri at menna psykiatrisku skipanina eiga vit at knýta størri part av samskiptinum við sjúklingar og millum starvsfólk at KT, so at vit fáa eina veruliga telepsykiatri – bæði innlendis og altjóðaliga, har starvsfólk í viðgerðarskipanini fáa lut í altjóða vitan um viðgerð og kunnu samskipta um hana.

Psykiatriski depilin skal umvælast og dagførast

Psykiatriski depilin skal verða dagfördur, so at vit fáa ein nútímans depil, ið lýkur krøvini um góðan sjúkrahússtandard. Barna- og ungdómspsykiatriin eiga at útbyggjast frá eini konsulentskipan til eina deild á psykiatriska deplinum, og setast skal eisini á stovn ein flytfør, ambulat gerontopsykiatrisk tænasta (sjúkugreining og viðgerð av eldri fólkum við psykiatriskum sjúkum). Í hesum sambandi er neyðugt við samstarvi við kommunulæknar, heimarøkt og røktarheim, so at hetta toymi kann gerast teimum eitt tilboð um vegleiðing, greining og viðgerð av sjúklingum í egnum heimi ella á røktarheimi. Umframt hetta skal setast í verk ein skipan, ið tryggjar, at børn og ung verða kunnað um sálarsjúku hjá foreldrum, og at tey annars fáa neyðuga hjálp.

Økispsykiatri

Ambulanta/økispsykiatriska toymið á psykiatriska deplinum skal verða liðugt útbyggt og skal hava um hendi alla eftirviðgerð av áður innløgðum sjúklingum, umframt at tað skal hava eitt ambulat viðgerðartilboð til sjúklingar, sum verða ávístir av kommunulækna. Skipað verður økistænasta við at seta økispsykiatriskar sjúkrarøktarfrøðingar um alt landið.

Sosialpsykiatri

Sálarsjúk hava ymiskan bústaðartørv, og tí skulu útvegast ymisk bústaðartilboð. Sjálvstøðugir brúkarar kunnu búgva einsamallir í einstaklingaíbúðum, har eftirlitið kann vera hjá einum stuðulstoymi av fakkfólki. Í øðrum førum er neyðugt við serliga innrættaðum einstaklingaíbúðum, har starvsfólk er hjá alt samdøgrið. Herímillum eiga at vera íbúðir til bráðfeingis tørv, sum fólk kann búgva í í staðin fyri at verða innlögð á psykiatriska depilin.

Til eldri, psykiatriskar brúkarar, ið ikki kunnu búgva á vanligum røktarheimi, eiga at verða gjørd gerontopsykiatrisk búpláss, ið kunnu skipast undir Heimarøktini.

Stuðulsmiðstöðir eiga at verða bygdar kring landið til endamálið. Dømið um hetta er ætlaði økisdepilin fyri sinnisveik í Suðuroy. Slíkar miðstöðir skulu samskipa tey tilboð, sum verða boðin sálarsjúkum í økinum, t.d. virknistilboð, samverutilboð, frálæru, frítíðarvirksemi o.a. Miðstöðirnar skulu eisini vera fyri stuðulsskipanina hjá sinnisveikum. Um tørvur er á tí, kunnu sosialpsykiatriskir bústaðir og umlættingarpláss byggjast sum partur av miðstöðunum.